

Ekonomporträttet

LARS WERIN

Ronald Coase

Professor Ronald Coase vid University of Chicago, som har tilldelats 1991 års pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne, porträtteras här av Lars Werin. Coase belönas för att han genom sin forskning åstadkommit ett genombrott i förståelsen av ekonomins institutionella struktur. I prismotiveringen framhålls hans "klarläggande av transaktionskostnadernas och de ekonomiska rättigheternas betydelse för det ekonomiska systemets institutionella struktur och funktionssätt".

Coase insatser – bakgrund och översikt

Det ekonomiska systemet är onekligen en komplicerad mekanism. Bland annat har det en institutionell struktur som är rik och varierad och som ständigt ändras.

En viktig komponent i strukturen är exempelvis företag. Men varför finns det företag? Eller mer exakt, varför finns det institutioner av den typ vi förknippar med det ordet? Och varför är varje företag så stort som det är, varför är det inte större eller mindre? Varför finns det mellanhänder och finansiella intermediärer? Vi ser också en mångfald olika avtals- eller kontraktstyper, alltifrån de enklaste köpen av

LARS WERIN är professor i nationalekonomi och verksam vid juridiska och nationalekonomiska institutionerna vid Stockholms universitet.

*Professor Ronald Coase, Chicago
– 1991 års ekonomipristagare.*

banala dagligvaror till avtal som utgörs av komplicerade strukturer av klausuler rörande anställning, garantiåtaganden, beställning av skraddarsydd insatsleveranser, franchising, företagsamgåenden osv; listan skulle kunna göras mycket lång. Vad bestämmer i varje särskilt fall valet av kontraktsform, och varför är vissa former vanligare än andra? Det ekonomiska agerandet sker inom en ram av rättsregler: avtalsrätt, skadeståndsrätt, konkursrätt osv. Vad bestämmer dessa regler? Går det att ge dem en systematisk förklaring? En fråga i direkt förlängning är vad som gjort att olika delar av den ekonomiska verksamheten kommit att bedrivas i offentlig regi.

Frågor av dessa slag – med visst undantag för den sist nämnda – kunde den ekonomiska teorin till rätt nyligen inte ge strikta svar på. De ställdes i själva verket sällan. Det var standard i ekonomisk teori och analys att göra schematiska antaganden om den institutionella strukturen, eller to m bortse från den. Så var särskilt fallet i den allmänna jämviktsmodellen, antagligen därför att man ville renodla de speciella problem man där särskilt ville lösa: att utreda prissystemets grundläggande systemegenskaper och principerna för dess decentraliseringsförmåga.

Att man bortsåg från den institutionella strukturen berodde kanske inte enbart på att man såg tvånget att begränsa frågeställningen till hanterliga proportioner. Man hade nog också idén att det inte räckte med ekonomisk teori för att förklara institutioner och förstå deras funktioner. Hjälpt från andra samhällsvetenskaper kunde vara behövlig.

Genom Ronald Coase arbete har emellertid en grund lagts för svar på frågor som de uppräknade. Hans forskning har betytt ett genombrott för analysen av ekonomins institutionella struktur och har därmed också ökat förståelsen av hur det ekonomiska systemet fungerar. Det centrala i insatsen är en komplettering av den grundläggande mikroteori på två punk-

ter. Coase teorier är alltså rent ekonomiska, men de har givit viktiga impulser bl a till rättsvetenskap och allmän organisationsteori. Även tvärvetenskapligt är de därför av stor betydelse.

Märklig "produktcykel"

Ronald Coase är född 1910 i London och fick sin akademiska utbildning vid London School of Economics. Efter att ha undervisat vid olika engelska och skotska lärosäten och avlagt sin doktorsexamen 1951 flyttade han till USA. 1951–58 var han professor vid University of Buffalo, 1958–64 vid University of Virginia, och från 1964 vid Law School vid University of Chicago, varifrån han pensionerades 1979 men där han alltjämt är verksam. Han var under en följd av år redaktör för *The Journal of Law and Economics*. Han är alltjämt brittisk medborgare.

Coase teorier är resultatet av ett målmedvetet forskningsarbete där bit fogats till bit under en lång följd av år. Han publicerade sitt första betydande arbete redan 1937. Hans senaste arbete kom för något år sedan. Men det dröjde länge innan hans teorier med deras uppfordran till nya synsätt vann insteg. När genomslaget kom under 1970- och 80-talen var det desto kraftigare. En indikator på detta är att uppsatsen av år 1937 och en annan central uppsats av år 1960, båda länge förbisedda, under flera år på 1980-talet intagit absoluta toppositioner när det gäller citeringsfrekvens – en ganska ovanlig och märklig "produktcykel" för nationalekonomiska publikationer.

Coase båda kompletteringar av traditionell mikroteori var förhållandevis enkla, men som det alltså skulle visa sig, mycket givande. Han visar för det första – och mest fundamentalt – att traditionell teori, som den framträder exempelvis i den allmänna jämviktsmodellen, är ofullständig eftersom den på resursåtgångssidan endast inkluderar produktionskostnader men däremot inte kostnaderna för

att sluta och genomföra kontrakt och för att administrera institutioner, dvs transaktionskostnader av olika slag. Den förutsätter sålunda att produktionsteknologin är den enda beteenderestriktionen vid sidan av de initialt givna resurserna. Men inkluderar teorin inte den kompletta teknologin, dvs samtliga källor till resursåtgång, minskar dess förklaringsförmåga.

För det andra visar Coase att grundläggande ekonomisk analys ofta vinner avsevärt i kraft om den bedrivs i termer av rättigheter i stället för varor och produktionsfaktorer. Varje kontrakt, enkelt eller komplicerat, avser nämligen primärt knippen av rättigheter att på olika sätt utnyttja resurser, snarare än resurserna själva. Syftet med ett kontrakt är i själva verket att omfördela rättigheter mellan individer. Att så är fallet är naturligtvis särskilt tydligt för de kontrakt som bygger upp företag och andra liknande organisationer, men det gäller generellt. Ytterst utgörs alla handlingsfåror av samlingar av rättigheter, och de formas inte bara genom kontrakt utan även via lagstiftning och på andra sätt.

Det är med den ekonomiska teorins mikrofundament reviderat i dessa båda strategiska avseenden som det visade sig att en mångfald fenomen, som tidigare inte ansetts åtkomliga för ekonomisk analys, plötsligt kunde ges förhållandevis enkla förklaringar utifrån traditionella rationalitetspostulat.

Företagets natur

Coase första huvudarbete är uppsatsen "The Nature of the Firm" [1937]. Han ställer där två av de frågor som angavs i inledningsstycket ovan, nämligen *varför* det finns organisationer av den typ företag utgör, och *varför* varje företag har den storlek det har. Det var frågor som dittills sällan blivit föremål för strikt ekonomisk analys. I grundläggande ekonomisk teori som den gestaltade sig när Coase gjorde sin undersökning, och i praktiken ända till

dess hans analys så småningom fick sitt genomslag, var "företag" föga mer än en benämning på prisstyrda input-output-kombinationer, i skarp kontrast till de omfattande administrativa och finansiella strukturer som verklighetens företag utgör. De försök till förklaring som gjorts inom nationalekonomin bla av Frank Knight och inom företagsekonomiskt orienterad analys hade inte lett till starka och hållbara resultat.

Den traditionella teorins centrala resultat var påvisandet av prissystemets förmåga att koordinera resursanvändningen. Men Coase pekade på att en mycket stor del av det totala resursflödet sker *inom* företag. Den har alltså medvetet undandragits prismekanismen för att i stället koordineras administrativt. Det betydde att traditionell teori inte var den generella allokeringsteori den gjort anspråk på att vara. En generell teori värd namnet måste förklara inte bara avtalsbildningen på marknaderna utan även uppdelningen på avtalsbildning och andra allokeringsprocedurer.

Det är på denna punkt Coase inför transaktionskostnaderna. Han fann, som antytts, att existerande teori var bristfällig genom att den inte inkluderar all den resursåtgång som av nödvändighet uppstår i ekonomisk verksamhet. Tar man hänsyn till att det jämsides med produktionskostnader uppstår kostnader både för att förbereda, sluta och övervaka genomförandet av kontrakt och för att genomföra allokeringensåtgärder inom företag, kan man dra slutsatsen att ett företag uppstår när allokeringensåtgärder utförs till lägre sammanlagda produktions-, kontrakts- och administrationskostnader *inom* företaget än när det sker via köp och försäljningar på marknaden. På samma sätt expanderar ett företag till den punkt där kostnaderna för att genomföra en ytterligare allokeringensåtgärd internt blir högre än om det sker via kontrakt träffade på marknader. Man kan vidare dra slutsatsen att om det inte kostar något att avtala, då behövs det

inga företag. All allokering skulle samordnas via enkla avtal mellan enskilda individer.

Någon har belyst Coase teori genom följande ganska träffande liknelse. Ett företag kan ses som en ö av administration i ett hav av avtalsbildning, i "marknadshavet". Om vi nu ser ut över ekonomin konstaterar vi att den är en skärgård. Men varför är den en skärgård, varför är den inte ett öppet hav av enkla avtalsrelationer mellan enskilda individer? Varför, å andra sidan, ser vi inte bara några få stora kontinenter, kanske bara en enda?

När det gäller benämningen av de nya kostnaderna råder tyvärr viss terminologisk förbistring. Det är vanligt att sammanföra de båda kategorierna kontraktskostnader och administrationskostnader under den gemensamma rubriken transaktionskostnader. Men det är också vanligt att reservera ordet transaktionskostnader för den förra kategorin, och sedan tala om administrationskostnader för den senare. Detta är egentligen mera praktiskt, eftersom det ju är viktigt att särskilja de båda kategorierna och ställa dem mot varandra; det blir också den metod som skall väljas här.

Den dominerande delen av transaktions- och administrationskostnaderna hänförde Coase till införskaffande av information och anpassning till kvarstående informationsbrist. Vid ett avtal måste man t ex först informera sig om tänkbara motparter och om vilka villkor de avser att erbjuda och ställa; därefter upprätta avtalet, eventuellt som resultat av en förhandling; och slutligen övervaka att motparten fullgör sina förpliktelser och vidta försiktighetsåtgärder för att skydda sig mot risken att han inte gör det. För administrativa processer finns krav på motsvarande information, och därtill kommer själva beslutsarbetet. Att dessa kostnader är av stor betydelse är uppenbart när man tar i beaktande hur stor del av ekonomins sammanlagda resurser och av den totala arbetsstyrkan som tas i anspråk för hante-

ring av information, administration, legala aktiviteter o dyl.¹ Rent principiellt avgränsas transaktions- och administrationskostnaderna från produktionskostnaderna genom att de uppstår i samband med att två eller flera individers agerande skall samordnas. Produktionskostnader föreligger däremot även när en enda individ agerar. Att mäta de olika kostnaderna mera exakt behövs sällan. För de flesta slutsatser räcker det att särskilja dem vid beslutsmarginalen och där rangordna deras inbördes storlek.

Det faktum att det kan vara praktiskt svårt att storleksbestämma transaktions- och administrationskostnaderna (och, för den delen, produktionskostnaderna) gör det naturligtvis inte berättigat att bortse från dem, eftersom det skulle betyda att man schablonmässigt antar att de är noll. Normalt är detta ett helt orealistiskt antagande. I och med Coase bidrag har det i princip blivit nödvändigt för *all* ekonomisk analys att göra sådana bedömningar av de olika kostnadstypernas relativa storlek. Seriös ekonomisk analys kan inte utan starka och noggrant angivna skäl nöja sig med att ta med bara vissa av de resursrestriktioner som faktiskt binder subjekten, och utelämna de övriga.

Företaget som struktur av kontrakt

I modellen ingår som väsentligt led att det finns två typer av kontrakt. I det ena fallet avser kontraktet att fastställa parternas samtliga förpliktelser. I det andra fallet är kontraktet medvetet ofullständigt genom att det inte specificerar samtliga förpliktelser utan avsiktligt lämnar ett område fritt för ensidiga beslut från den ena partens sida. Exempel på sådana "öppna" kontrakt är anställningskontrakt som ger

¹ Wallis och North [1986] gjorde ett djarvt och frackt försök att mäta transaktionskostnaderna (för kontrakt) i USA, och hamnade vid drygt 45 procent av nationalinkomsten!

spelrum för dirigerings och ordregivning, och aktieägarnas avtal som gör avkastningen beroende av företagsbesluten.² I Coase teori karakteriseras företaget av det beslutsspelrum som ges av en samling sådana öppna kontrakt. Företaget utgörs helt enkelt av denna samling, och det relateras till omvärlden genom andra, fullt specificerade kontrakt avseende köp av insatsvaror, försäljning av produkter och lån till fastlagda villkor.

I Coase teori blir ett företag endogent bestämt genom individernas optimering inom ramen för teknologiskt givna restriktioner, i full överensstämmelse med den ekonomiska teorins grundantaganden. Uppläggningsen har visat sig utomordentligt fruktbar och lett till ett intensivt utforskande av de kontraktrelationer som karakteriserar företagen. Det står nu klart att varje särskild företagstyp utgörs av en särskild kontraktstruktur. Den för närvarande livliga forskningen om *principal agent*-relationer har Coase arbete som utgångspunkt, med en viktig studie av Jensen och Meckling [1976] som kanske främsta förmedlingslänk. Även stora delar av den moderna forskningen rörande "separation of ownership and control" utgår från Coase eller anknyter till hans teorier. Härigenom har hans arbete också fått betydelse för en central del av området finansiell ekonomi. Den allt livligare forskningen om uppkomsten av mönstret av finansiella intermediärer har också ytterst sitt ursprung i Coase undersökningar av företagets grundläggande egenskaper. Detsamma torde gälla vissa teorier rörande administration och organisation närmast hänförliga till sociologisk vetenskap.

Property rights

Det är i efterhand lätt att inse att dessa undersökningar gav underlag för mera generella slutsatser rörande det ekonomiska systemets organisation. Det blev Coase själv som i en följande etapp lade grun-

den. Huvudarbetet är uppsatsen "The Problem of Social Cost" [1960], förebådad av uppsatsen "The Federal Communications Commission" [1959]. Coase har därefter gjort väsentliga kompletteringar, bl a i boken *The Firm, the Market, and the Law* [1988].

Det är i uppsatsen av år 1960 som Coase gör nästa komplettering av traditionell teori genom att som fundamental komponent införa *rättigheter* att använda varor, produktionsfaktorer och andra resurser. Bl a är det sådana rättigheter som utgör kontraktens egentliga objekt. Man handlar inte med varor eller resurser, utan med rättigheter att använda dem på vissa bestämda sätt. Det är den uppsättning sådana rättigheter varje individ besitter som anger individens handlingsutrymme, hans eller hennes "valmängd".

Coase talade själv om "rights", men i litteraturen har man sedermera kommit att använda termen *property rights*, ordagrant "egendomsrätter". Denna egentligen mindre lämpliga term rimmar inte så väl med Coase mycket generella uppläggning, men synes nu etablerad; här skall vi dock varva benämningarna *property rights* och rättigheter. Exempel på *property rights* är full äganderätt, nyttjanderätter såsom hyresrätt, de mera begränsade dispositions- och beslutsrättigheter som följer av exempelvis anställningsavtal, rättigheter som köpare har som konsekvens av en garantiklausul, osv; återigen skulle listan kunna göras mycket lång.

Property rights har alltid en eller flera bestämda innehavare, och ett innehav utesluter andra från möjligheten att utnyttja resursen på det ifrågavarande sättet. De bestäms i botten av det rättsliga systemet, men kan omskiftas och sammanföras i lämpliga knippen genom kontrakt, interna beslut i företag och andra

² Notera att "betingade" avtal mycket väl kan vara fullständigt specificerade.

organisationer, eller på andra sätt.

Naturligtvis hade tankar i samma riktning framskynt vid åtskilliga tidigare tillfällen i den ekonomiska litteraturen. Coase insats är att systematiskt bygga in rättigheter eller *property rights* som en fundamental komponent i ekonomisk teori. Andra följde honom snabbt i spåren, särskilt Armen Alchian som nästan jämsides med Coase gjorde grundläggande insatser i samma riktning.

Reciprocitetsteoremet

Analysen i "The Problem of Social Cost" kan sammanfattas i tre grundläggande och nära sammanhängande slutsatser, av vilka de två första är preludier till den tredje och sista som är den fundamentala.

Den första slutsatsen brukar ofta kallas "reciprocitetsteoremet". Antag att A innehar en viss rättighet (*property right*), och att detta är till nackdel eller skada för B. Antag nu att en rättslig instans – tex en lagstiftande myndighet, en domstol, en koncessionsmyndighet – fråntar A rättigheten. Det betyder att den övergår till B, vilket följer av att B kan stämma A för intrång under någon av lagbokens rubriker för den händelse A ändå skulle försöka begagna sig av rättigheten. Konsekvensen är att Bs innehav nu kommer att innebära uppoffring eller skada för A, som ju inte längre har möjlighet att utnyttja rättigheten. Situationen har spegelvänts.

Slutsatsen kan förefalla självklar, eller i det närmaste självklar. Ändå har den ibland förbisetts av ekonomer och jurister. Det finns anledning granska det förhållandet något närmare.

Många ekonomer kanner antagligen en spontan benägenhet att analysera fall som det just angivna i termer av externalitet eller externa effekter. Coase gör inte det; han tar aldrig orden i sin mun, och säkerligen mycket avsiktligt. Reciprocitetsteoremet avslöjar nämligen en fundamental vaghet i åtskilliga ekonomers diskussion i termer av externa effekter. I utgångsläget

besatt A rättigheten, vilket innebar uppoffring för B; många skulle säkerligen vilja tala om negativ extern effekt. När nu rättigheten fråntas A och tillfaller B blir det i stället uppoffring för A, och i konsekvensens namn borde man nu tala om negativ extern effekt som utgår från B och drabbar A. Av någon anledning känner många ekonomer dock en obenägenhet att tala om extern effekt i det senare fallet. Det gör terminologin oklar, vilket i och för sig må förefalla tämligen harmlöst. Men det kan leda till att ekonomen (eller juristen) utan substantiell anledning har lättare för att rekommendera en rättighetsomläggning i det ena fallet än i det andra. Om t ex As rätt att på visst sätt använda den yttre miljön är negativ för B, så kommer efter rättighetsomläggning Bs rätt att hindra A från att i fortsättningen använda sig av rättigheten att vara negativ för A. Situationen är reciprok, men den gängse externalitetsterminologin kan innebära större benägenhet att ingripa mot As rätt än mot Bs, oavsett omständigheterna i övrigt.

Reciprocitetsteoremet visar att externa effekter i den mening de här diskuterats inte kan undanröjas, de kan bara byta riktning. Vad som däremot kan åstadkommas är att avstämman dem så att de får det omfång som är forenligt med effektivitet. Det kan ske genom att subjekten själva handlar med rättigheterna, eller på rättslig väg – men här föregriper vi den fortsatta diskussionen. Vi konstaterar också att det av reciprocitetsteoremet framgår att närvaro av externa effekter aldrig i sig själv kan vara kriterium på ineffektivitet.

Men Coase för alltså inte sitt resonemang i termer av externa effekter. Däremot kritiserar han "pigoviansk" tillämpad välfärdsekonomi för oklarhet. Onekligen innehåller reciprocitetsteoremet trots sin synbara självklarhet en hel del sprängstoff.

"Coaseteoremet" och Coase fundamentala teorem

Den *andra* slutsatsen faller ut av följande resonemang. Antag att lagstiftaren, en domstol, en koncessionsmyndighet eller annat liknande organ skall besluta om en viss rättighet skall tilldelas A eller tilldelas B. Det kan röra sig om en tvist mellan A och B, eller om att nya omständigheter påkallat en omprövning. Antag vidare att transaktionskostnaderna för ett eventuellt avtal där den ena parten köper rättigheten av den andra är noll. Antag också att lagstiftningen inte förbjuder ett sådant avtal; full överlåtelsefrihet råder.

Coase slutsats blir att det inte spelar någon roll för resursanvändningen om det blir A eller det blir B som tilldelas rättigheten (frånsett eventuella effekter via förmögenhetsfördelningen). Den kommer nämligen till sist att hamna hos den av de båda som kan åstadkomma störst produktionsvärde, i ordets vidaste mening. Antag att detta är A. Om A tilldelas rättigheten direkt kan det aldrig vara lönsamt för B att köpa över den. Om däremot B tilldelas rättigheten finns det ett ömsesidigt lönsamt avtal som innebär att A köper över den. Det kommer att träffas, eftersom transaktionskostnaderna är noll och inga andra hinder för avtal heller föreligger.³

Aven denna slutsats är i det närmaste självklar. Ändå kan den förefalla en smula överraskande. En betydande del av lagstiftning och rättskipning består just av att rättigheter läggs ut på visst sätt, och lagstiftaren eller domstolen avser ju med detta att styra beteendet: att släppa fram vissa handlingar, och stoppa eller motverka andra. Men här ser det ut som om detta inte skulle bli effekten. Agerandet blir detsamma, helt oavsett det rättsliga beslutet.

Haken i resonemanget är att transaktionskostnaderna sällan eller aldrig är noll. Ofta är de så höga att avtal är svårge-nomförbara eller omöjliga. Lagstiftning

och domstolsavgöranden tenderar i själva verket att ske just i sådana situationer. Då kommer beslutet också att bestämma agerandet och resursanvändningen.

Satsen säger alltså att mycket av lagstiftningen är betydelselös om transaktionskostnaderna är noll. Här kan vi koppla tillbaka till Coase slutsats i "The Nature of the Firm" att företag är obehövliga om transaktionskostnaderna är noll. Följaktligen beror existensen av företag och stora delar av lagstiftningen på transaktionskostnaderna. Detta går att generalisera, och därmed är vi framme vid Coase *tredje* och fundamentala huvudteorem: det är transaktionskostnaderna som förklarar uppkomsten av ekonomins institutionella struktur. Eller mera exakt: ekonomins institutionella struktur förklaras av subjektens strävan att hålla nere summan av produktionskostnaderna, transaktionskostnaderna och administrationskostnaderna. Till den institutionella strukturen hör företagen, mönstret av kontraktstyper och mycket av lagstiftningen.

Den institutionella strukturen formas sålunda som en integrerande del av resursallokeringsprocessen. Det behövs ingen "särskild" teori för de ekonomiska institutionerna. Det räcker med att göra den befintliga teorin fullständig och att formulera den i termer av de primära beståndsdelarna rättigheter eller *property rights*.

Dessa slutsatser om de genomgripande konsekvenserna av de alltid närvarande transaktionskostnaderna är sålunda huvudresultatet av Coase analys. Antar man – som faktiskt sker i större delen av traditionell teori – att transaktionskostnaderna är noll finns helt enkelt ingen logisk plats för de institutioner vi faktiskt iakt-tar. All allokering skulle ombesörjas genom enkla, friktionsfria pris-kvantitets-

³ Är mer än två subjekt samtidigt inblandade kan dock förhandlingsproblem uppstå.

kontrakt mellan enskilda individer.

Omständigheterna har, något paradoxalt, fogat det så att det är det *andra* teoremet rörande konsekvenserna av att man tänker bort transaktionskostnaderna som kommit att kallas "Coaseteoremet". Det borde naturligtvis ha varit det tredje och fundamentala teoremet som fått det namnet. Coase själv lyfte egentligen inte den *andra* slutsatsen till nivå av "teorem". Den sammanfattande formuleringen, liksom benämningen Coaseteoremet, står i själva verket Stigler [1966, s 113] för. En värld utan transaktionskostnader är ju *inte* Coase värld, utan tvärtom den traditionella teorins abstrakta och verklighetsfrämmande värld. Vid närmare påseende finner man dock att traditionell teori gör antagandet att transaktionskostnaderna antingen är noll så att perfekta kontrakt är möjliga, eller också prohibitiva så att inga kontrakt alls är möjliga. Men i verkligheten ligger transaktionskostnaderna alltid inne i spektrum mellan noll och oändligheten. Det är just detta som är den väsentliga kraften när kontrakten får sin struktur och institutionerna formas.

Coase syfte med det som kommit att kallas Coaseteoremet var att ställa upp en friktionsfri jämförelsenorm mot vilken faktiska kontrakt och institutioner kan ställas. Dessas egenskaper blir då bättre belysta. Metoden att ställa verkligheten mot en tänkt "nollpunkt" är ju vanlig och ofta fruktbar inte bara inom nationalekonomi utan även i andra vetenskaper. I ekonomisk forskning hade den något år tidigare kommit till uttryck i Modigliani-Millerteoremet avseende finansiell kontraktbildning och finansiella institutioner. Modigliani-Millerteoremet torde i själva verket vara ett specialfall av Coaseteoremet, men den exakta relationen mellan de båda teoremen har ännu inte utretts.⁴

Uppkomsten av rättsekonomi och Coase inflytande på rättsvetenskapen

"The Problem of Social Cost" innehöll en speciell hypotes – i själva verket en viktig länk i Coase grundresonemang – som med stort intresse fångades upp av jurister. Tillsammans med den allmänna upplägningen i termer av rättigheter och idéerna om tänkbara effekter av lagstiftning och domstolsbeslut kom den att ge startskottet för en helt ny disciplin på gränsområdet mellan nationalekonomi och juridik: "law and economics" eller rättsekonomi. Den har också fått avsevärd betydelse inom den reguljära rättsvetenskapen. Kanske är detta den mest överraskande och anmärkningsvärda av alla de påverkansimpulser som utgått från Coase analysen.

Hypotesen gäller domstolarnas beteende i de ganska vanliga fall där två subjekt tvistar om en rättighet eller ett knippe av rättigheter och där avtal är omöjliga eller starkt försvarade p g a höga transaktionskostnader. Det gäller för domstolen att klargöra rättsläget. Coase bedömde det som troligt att en domstol då strävar att lägga ut rättigheterna på de båda parterna så, att den lösning förverkligas som *skulle* ha kommit till stånd genom avtal om ett sådant varit möjligt, d v s så att största sammanlagda produktionsresultat i ordets vidaste mening uppnås. Det betyder bl a att domstolen underlåter att ta hänsyn till fördelningen av inkomst och valfard mellan de båda parterna. Den underliggande tanken är att detta är ett naturligt sätt att resonera för en domstol som är mera inriktad på att skapa ändamålsenliga incitament för framtiden än på att lösa en viss tvist. Innebörden är att

⁴ Modigliani-Millerteoremet ställdes upp av Franco Modigliani och Merton Miller [1958], båda belönade med priset till Alfred Nobels minne, i Modiglianis fall huvudsakligen för andra insatser.

domstolarna i civilmål fungerar som ett slags förlängning av marknadsmekanismen till områden där den pga transaktionskostnaderna inte kan fungera. Och detta är naturligtvis i samklang med den allmänna hypotesen att den institutionella strukturen formas av förhållandet mellan kostnaderna för avtal och kostnaderna för att fatta beslut i annan ordning. Coase byggde under hypotesen med en undersökning av ett antal rättsfall.

Detta blev inkörsporten till rättsekonomi, för vars utveckling ett par rättsvetenskapliga forskare fick stor betydelse. Guido Calabresi gjorde ett par viktiga insatser tätt inpå Coase. Den som kom att spela den avgörande rollen var Richard Posner, som i ett stort arbete med titeln *Economic Analysis of Law* [1973] gick igenom snart sagt hela det amerikanska rättssystemet utifrån Coase initialidé.⁵ Nationalekonomer hakade på med nya bidrag till analysen. Det väsentliga i denna utveckling är inte att ekonomisk analys tillämpas inom juridiken, vilket skett tidigare, utan idén att stora delar av rättssystemet är uppbyggt efter ekonomiska principer och kan förklaras utifrån dem.

Även för den egentliga rättsvetenskapen har Coase och hans efterföljare fått växande betydelse under 1970- och 80-talen. Det avspeglas bl a i de ledande internationella rättsvetenskapliga tidskrifterna, där material baserat på Coase blivit allt vanligare.

Diverse andra skrifter

Att det blev "fel" sats som fick namnet Coaseteoremet beror i någon på att Coase själv i sina exempel och i empiriska undersökningar gärna sökt sig till fall där traditionell teori av slentrian eller ointresse för det empiriska direkt postulerat att kontrakt är otänkbara, men där han funnit att kontraktslösningar ändå trängt sig fram. Kontrakten visar sig då – i full överensstämmelse med Coase teori – ha diverse markanta särdrag, tillskapade av parterna i syfte att mildra nackdelarna av

de hoga (men alltså ej prohibitiva) transaktionskostnaderna.

Uppsatsen "The Lighthouse in Economics" (Coase [1974]) är kanske det intressantaste exemplet. Coase börjar med att notera traditionell teoris benägenhet att anta antingen perfekta marknader med enkla pris-kvantitetskontrakt, eller "marknadsmisslyckanden" som påkallar politiska åtgärder. Det klassiska läroboksexemplet på ett påstått marknadsmisslyckande är tillhandahållandet av fyr-signaler. Coase gör sig mödan att företa en ekonomisk-historisk studie av hur tillhandahållandet faktiskt gått till, och konstaterar att det praglats av komplicerade blandningar av administrativa arrangemang och kontrakt med särskilda egenskaper. Dessa måste förutsättas vara utflöden av subjektens spontana strävan till effektivitet. Men det är svårt att integrera dem i ekonomisk teori av traditionell uppläggning.⁶

⁵ Boken har sedermera kommit ut i utvidgade och omarbetade upplagor 1977 och 1984.

⁶ Coase satte en av sina elever, Steven Cheung, på att undersöka ett annat klassiskt läroboksexempel på påstått "marknadsmisslyckande", nämligen samordningen av biodlarens och fruktodlaren aktiviteter så att bina utför den av fruktodlaren önskade pollineringen och samtidigt suger till sig den av biodlaren önskade honungen. Cheung [1973] gav sig ut på den amerikanska landsbygden och fann att kontrakt mellan biodlare och odlare av fruktträd m m var vanliga, eller t o m standard. Det kan tilläggas att författaren till dessa rader nyligen läste en notis i en skånsk tidning där det framgick att en hälsovårdsnämnd flera gånger hjälpt villaägare som storts av inflygande bin från narbelägna biodlingar genom att formidla kontakter mellan de ansvariga biodlarna och lämpliga bönder om bättre förläggning av bikuporna, långt från villatradgårdarna. Har rör det sig alltså om annu mer komplicerade kontrakt eftersom de inkluderar en ytterligare part, den störda villaägaren, och det dessutom finns en mycket särpräglad mäklarfunktion.

I ett av sina tidigaste arbeten, uppsatsen "The Marginal Cost Controversy" [1946], granskade Coase den av Hotelling, Meade mfl föreslagna regeln om marginalkostnadsprissättning vid produktion underkastad fallande styckkostnader. Han visar att regeln inte leder till full effektivitet – statisk och dynamisk – av följande skäl: (a) den beskattning som behövs för att täcka det resulterande driftsunderskottet är i praktiken nödvändigtvis snedvridande; (b) om inte brukarna själva totalfinansierar verksamheten försvagas incitamenten i framtiden att starta produktion av ifrågavarande slag; (c) partiell skattefinansiering försvårar införskaffandet av den för framtida beslut viktiga informationen om brukarnas betalningsvilja; (d) skattefinansiering medför att inkomstfördelningsaspekter opåkallat kommer in i allokeringsbesluten. Coase drar slutsatsen att "multipart pricing", dvs ett system som kombinerar fasta grundavgifter med marginalkostnadsersättning, normalt borde vara bästa lösningen, och konstaterar att sådan *faktiskt* används utan att det förklarats eller ens uppmärksammas av nationalekonomisk forskning. Han ser detta som ett utslag av traditionell teoris starka men omotiverade koncentration på enkla pris-kvantitetskontrakt. Den har lett till att man inriktat sig på att försöka finna ett unikt, optimalt pris i stället för att försöka förstå de mera strukturerade kontraktlösningar som tillkommer som konsekvens av aktörernas spontana strävan till effektiva lösningar i situationer med särskilda handlingsrestriktioner. Coase slutsatser beträffande marginalkostnadsprissättning är i dag i huvudsak vedertagna, delvis dock via senare parallellinsatser av andra forskare.

I "Durability and Monopoly" [1972] visar Coase att en monopolist som säljer varaktiga varor tvingas agera som om det rådde perfekt konkurrens, eftersom det är det enda beteende som är trovärdigt på längre sikt. Skulle han tillämpa monopol-

pris i en viss period, skulle kunderna uppskjuta sina inköp. Monopolisten är sålunda i varje enskild period utsatt för konkurrens från sin egen försäljning i andra perioder. Detta är en iakttagelse som bidrar till att förklara inslag i kontraktbildningen på diverse marknader. Den har också haft betydelse för forskningen om tidskonsistensproblem.

Till Coase allra tidigaste arbeten hör en uppsats om svincykeln utarbetad tillsammans med medförfattare (Coase & Fowler [1935]), som är av särskilt intresse eftersom den utgör en av de första klara formuleringarna av hypotesen om rationella förväntningar, kanske den första över huvud taget. Den kom också att tjänstgöra som en av utgångspunkterna för John Muth [1961] i hans grundläggande analys av fenomenet. Det tillkommer att den enligt Rosen [1988] innehåller det första kända försöket att tolka prisdata i termer av ett intertemporalt arbitragevillkor. Värld att notera är också en serie om tolv uppsatser om företagsredovisningens metodik publicerad 1938, där Coase introducerade och konsekvent tillämpade en alternativkostnadsprincip (Coase [1938, 1973]). Som vanligt var Coase före sin tid: i dag har dessa studier kommit att betraktas och användas som en av den moderna redovisningsteoris grundskrifter (se Johnson & Kaplan [1987]).

Coase betydelse

Coase betydelse för forskningen från 1970-talet och framåt har varit enorm inte bara i nationalekonomi utan även i företagsekonomi, ekonomisk historia, rättsvetenskap och allmän organisationsteori. Hans insatser har fått sitt stora inflytande både genom den uppfordran de innebär till nya synsätt och genom att lägga en ny grund för olika specialområden. Viktigast är att han utsträckt den ekonomiska teoris grundtanke att det ekonomiska skeendet kan härledas från individers rationella agerande inom ramen för restriktioner.

tioner till att gälla även den institutionella strukturen. Den teoribyggnad han med förhållandevis enkla medel skapat utifrån denna grundidé har visat sig ytterst fruktbar.

I grovt och schematiskt sammandrag kan man skildra gången i hans resonemang på följande sätt. Ser individer möjlighet att ömsesidigt förbättra, är första steget normalt att göra upp enkla avtal på de områden där transaktionskostnaderna är låga. Går de vidare till områden där transaktionskostnaderna framstår som högre blir det undan för undan alltmer aktuellt att jämföra möjligheten att avtala med möjligheten att allokera i annan ordning, med de kombinerade produktions- och administrationskostnader detta skulle innebära. Utfallet kan då antingen bli att subjekten väljer att avtala, men låter kontraktet få en kanske komplicerad struktur som fördelar rättigheter (och spegelvänt skyldigheter) så att kostnaderna hålls nere; eller också väljer att gå över till ett administrativt arrangemang, som tex att sätta upp företag eller frammana reviderad lagstiftning. Är både transaktions- och administrationskostnaderna mycket höga finns ingen möjlighet till ömsesidig förbättring.⁷ Det blir då varken avtal eller administrativt arrangemang. Eftersom restriktionsuppsättningen tydligen inte medger förbättring för någon utan försämring för någon annan är situationen – utläggningen av *property rights* – effektiv i detta ords grundläggande mening. Det utesluter inte att en analys baserad på traditionell teori, som ju inte tar med transaktions- och administrationskostnader, kan klassificera situationen som ineffektiv. Men har vi lämnat Coase, som för egen del undviker den typen av terminologi.

Till de konsekvenser Coase resonemang får är att företeelsen "vara", traditionell teoris basbegrepp, plötsligt blir otydlig. Menar man, som är traditionell teoris tysta förutsättning, att varor är liktydigt med objekt för kontrakt, blir va-

rorna endogena i Coase analys av två skäl som principiellt är helt oberoende av det gamla välkända skälet att producenter försöker skapa nya varianter som köparna kan gilla. Det ena nya skälet är att kontraktsskarvarna mellan företagen bestäms endogent, och därmed också de kontrakterade objekten. Det andra är att objekten för kontrakt är knippen av rättigheter – agerandemöjligheter – som tillskapas endogent genom lämpliga uppsättningar klausuler. Är varor oklara företeelser blir "marknader" och "monopol" det också.

Coase analys av företagens, kontraktsformernas, lagstiftningens och rättighetsstrukturens betydelse för effektiviteten har fått sitt särskilda inflytande på den gren av ny ekonomisk historia som främst förknippas med namnet Douglass North. Utgående direkt från Coase har North byggt upp en analys av de senaste seklernas ekonomiska utveckling i USA och i västvärlden i dess helhet, med tonvikt särskilt på betydelsen för produktionsincitamenten av ändamålsenliga mönster av *property rights*.

Ser man till enskilda problemområden har Coase helt avgörande betydelse för forskningen om företagen och de kontraktskomplex som bygger upp dem redan nämnts. För det allmänna studiet av kontraktstyper och kontraktsegenskaper utgör Coase analys bas och inspirationskälla för en bred och synnerligen aktiv forskningsverksamhet. Coase har jamte Kenneth Arrow, som från mera traditionella utgångspunkter introducerat osäkerhet i analysen, grundlagt denna numera helt centrala del av den nationalekonomiska forskningen. Viktiga inslag utgörs av analyser av transaktions- och administrationskostnadernas relativa bety-

⁷ Kanske har det ändå uppkommit transaktionskostnader, bestående av kostnaderna i initialfasen för att informera sig om att möjligheter till förbättring saknades.

delse och de anpassningar de framkallar. Bl a under rubriker som "search", "signaling", "screening", "monitoring" och "agency" har det senaste decenniet mycken forskning med framgång ägnats olika typer av sådana kostnader. Den har ofta inspirerats direkt eller indirekt av Coase. Hans analys ger den gemensamma teoriramen.

Även på det område som ofta kallas tillämpad välfärdsteori har Coase bidrag haft stort inflytande, om än främst såtillvida att de påvisat viktiga begränsningar i den tidigare dominerande teorin. De risker för systematiska misstag när det gäller att identifiera ineffektivitet som kan uppstå om man förbiser det s k reciprocitetsteomet har nämnts. Vidare visar Coase att traditionell teoris benägenhet att schablonmässigt anta att transaktionskostnaderna är prohibitiva men administrationskostnaderna vid politiska ingrepp och myndighetsagerande negligerbara kan leda till en tendens att rekommendera ingripanden som i själva verket är effektivitetssänkande. Slapp välfärdsteoretisk analys har i tidigare skeden gjort många trista misstag på den punkten, och kanske förekommer de alltjämt. Coase klarläggande av sammanhangen har varit nyttigt, och bl a kommit att ge positiva bidrag till den moderna miljöekonomin.

Denna del av Coase analys ar kanske den tydligaste manifestationen av hans uppenbara strävan att formulera ekonomisk teori så att den befrämjar *förklaring* av institutioner och beteende. Möjligheterna att förse löpande ekonomisk politik med beslutsunderlag tonas ner. Det är en grundsyn som gärna förknippas med analystraditionen vid Chicagouniversitetet. För Coase del grundlades den emellertid redan under studietiden vid London School of Economics. Centrala delar av hans analys avvisades i själva verket till en början bestämt av ledande Chicagoekonomiker – för att sedermera infogas i skolans tradition och ge ett väsentligt bidrag till dess vidareutveckling.⁸

Coase avgörande betydelse för uppkomsten av rättsekonomin och hans stora – man vågar säga enorma – inflytande på rättsvetenskapen har diskuterats och poängterats. Som framgick baseras det till stor del på den hypotes om domstolars beteende i tvistemål som han lade fram, och som i efterhand kan framstå som ganska enkel. Hur enkel idén än var har den emellertid introducerat ett helt nytt rättsvetenskapligt synsätt. Före Coase förekom det sällan att man ställde upp koncisa hypoteser om lagstiftningen som innebar att de kunde ses som yttningar av en underliggande, allmänt organiserande princip. Men Coase ställde upp en sådan hypotes, och oavsett hur långt dess empiriska förklaringsvärde sträcker sig har den gjort det möjligt att på ett helt annat sätt än tidigare strukturera studierna av rättssystemet och tänkandet kring det.

Denna Coase prestation belyser i själva verket särskilt väl hans speciella forskaregenskaper. Han har haft en ganska enastående förmåga att med enkla medel, med förhållandevis osofistikerade tillskott till ekonomisk teori, öppna dörren till helt nya förklaringar och tolkningar. Han har en avundsvärt säker blick för vad som är väsentligt och vad som är oväsentligt, och därtill en god portion sunt förnuft. Samtidigt är han en "gammaldags" forskare såtillvida att han arbetar helt verbalt. Endast i de tidigaste uppsatserna finns det diagram och enkla beräkningar. Att så är fallet beror väl delvis på att han har en äldre typ av skolning som inte inkluderade matematik, delvis på att hans nya problemformuleringar inte så lätt lånar sig till vanlig matematisk behandling. Men delvis är det nog också uttryck för uppfattningen att vi ännu vet för lite om

⁸ Det var vid ett sedermera mångomtalat och mångomskrivet seminarium som Coase lyckades övertyga Friedman, Stigler och andra framstående Chicagoekonomiker om att han hade rätt och de hade fel (se Kitch [1983]).

hur det ekonomiska systemet ser ut och hur det fungerar för att det skall vara någon mening med långt drivna matematiska formuleringar.

Referenser

- Cheung, S N S, [1973], "The Fable of the Bees: An Economic Investigation". *The Journal of Law and Economics*, vol 16, s 11–33.
- Coase, R H, [1937], "The Nature of the Firm". *Economica*, vol 4, s 386–405.
- Coase, R H, [1938], "Business Organization and the Accountant". En serie om tolv uppsatser i tidskriften *The Accountant*; se även Coase [1973].
- Coase, R H, [1946], "The Marginal Cost Controversy". *Economica*, vol 13, s 169–182.
- Coase, R H, [1959], "The Federal Communications Commission". *The Journal of Law and Economics*, vol 2, s 1–40.
- Coase, R H, [1972], "Durability and Monopoly". *The Journal of Law and Economics*, vol 15, s 143–149.
- Coase, R H, [1973], "Business Organization and the Accountant". I Buchanan, J M & Thirlby, G F (red), *L.S.E. Essays on Cost*. Weidenfeld and Nicolson, London. Uppsatsen är ett sammandrag av Coase [1938].
- Coase, R H, [1974], "The Lighthouse in Economics". *The Journal of Law and Economics*, vol 17, s 357–376.
- Coase, R H, [1988], *The Firm, the Market and the Law*. University of Chicago Press, Chicago och London.
- Coase, R H & Fowler, R F, [1935], "Bacon Production and the Pig Cycle in Britain". *Economica*, vol 2, s 142–167.
- Jensen, M C & Meckling, W H, [1976], "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs, and Ownership Structure". *Journal of Financial Economics*, vol 3, s 305–360.
- Johnson, H T & Kaplan, R S, [1987], *Relevance Lost. The Rise and Fall of Management Accounting*. Harvard Business School Press, Boston, MA.
- Kitch, E W, [1983], "The Fire of Truth: A Remembrance of Law and Economics at Chicago, 1932–1970". *The Journal of Law and Economics*, vol 26, s 163–233.
- Modigliani, F & Miller, M H, [1958], "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment". *The American Economic Review*, vol 48, s 261–297.
- Muth, J F, [1961], "Rational Expectations and the Theory of Price Movements". *Econometrica*, vol 29, s 315–335.
- Posner, R A, [1973], *Economic Analysis of Law*. Little, Brown and Company, Boston.
- Rosen, S, [1988], "Transaction Cost and Internal Labor Markets". *Journal of Law, Economics and Organization*, vol 4, s 49–64.
- Stigler, G J [1966], *The Theory of Price*. Macmillan, New York.
- Wallis, J J & North, D C, [1986], "Measuring the Transaction Sector in the American Economy, 1870–1980", I Engerman, S L & Gallman, R E (red), *Long-Term Factors in American Economic Growth*. University of Chicago Press, Chicago.